

Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal

Jurnalning bosh sahifasi: <https://universaljurnal.uz>

Universal International Scientific Journal

e-ISSN: [30660-1540 \(online\)](https://doi.org/10.30660/1540)

Year: 2024 Issue: 1 Volume: 9

Published: 19.12.2024 <https://universaljurnal.uz>

International indexes

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (OAK BAZA)

ZENODO

OPEN AIRE

EUROPUB

RESEARCHGATE (OAK BAZA)

SJIF

M.O.Olimov., Sh.A.Nabiyeva.,
Sh.Sh.Shodmonova., F.M.To‘xtaboyeva
Andijon davlat universiteti
Uzbekistan

maxsudbekolimov1@gmail.com

shahrizoda1308@gmail.com

shodmonova.1007@gmail.com

feruzatxtaboyeva1971@gmail.com

HUJAYRA MUHANDISLIGIDA FOYDALANILADIGAN TEXNOLOGIK JARAYONLAR

Abstract: Cell engineering is a science located at the intersection of biology and technology, which provides for the modification and targeted use of cells using various technological processes. This article reviews modern technological processes such as cell culture, genetic editing, differentiation, bioprinting, cryopreservation, bioreactor technologies, biomarker monitoring, and the use of nanotechnologies.

Keywords: cell engineering, genetic editing, regenerative medicine, bioreactor technologies, tissue engineering, CRISPR-Cas9, 3D bioprinting, cryopreservation, biomarker monitoring, nanotechnologies.

Annotatsiya: Hujayra muhandisligi biologiya va texnologiyaning kesishgan nuqtasida joylashgan fan bo‘lib, turli xil texnologik jarayonlar yordamida hujayralarni modifikatsiya qilish va ulardan maqsadli foydalanishni ta‘minlaydi. Ushbu maqolada hujayralarni o‘stirish, genetik tahrirlash, differensiyatsiya, bioprinting, kriokonservatsiya, bioreaktor texnologiyalari, biomarker monitoringi, va nanotexnologiyalardan foydalanish kabi zamonaviy texnologik jarayonlar ko‘rib chiqiladi.

Kalit soʻzlar: hujayra muhandisligi, genetik tahrirlash, regenerativ tibbiyot, bioreaktor texnologiyalari, toʻqima muhandisligi, CRISPR-Cas9, 3D bioprinting, kriokonservatsiya, biomarker monitoringi, nanotexnologiyalar.

Аннотация: Клеточная инженерия – наука на стыке биологии и технологий, обеспечивающая модификацию клеток и их целевое использование с помощью различных технологических процессов. В этой статье рассматриваются современные технологические процессы, такие как культура клеток, генетическое редактирование, дифференциация, биопечать, криоконсервация, биореакторные технологии, мониторинг биомаркеров и использование нанотехнологий.

Ключевые слова: клеточная инженерия, генетическое редактирование, регенеративная медицина, биореакторные технологии, тканевая инженерия, CRISPR-Cas9, 3D-биопечать, криоконсервация, мониторинг биомаркеров, нанотехнологии.

Language: Uzbek

Citation: Olimov, M., Nabiyeva, S., Shodmonova, S., & Tokhtaboyeva, F. (2024). TECHNOLOGICAL PROCESSES USED IN CELL ENGINEERING. Universal International Scientific Journal, 1(9), 177–182. Retrieved from <https://universaljurnal.uz/index.php/jurnal/article/view/1386>

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14534900>

Hujayra muhandisligi bugungi kunda biologiya, tibbiyot va texnologiya kesishmasida joylashgan, tez rivojlanayotgan ilmiy yoʻnalishdir. 2012-yilda CRISPR-Cas9 texnologiyasining kashf etilishi bu sohada inqilob yasadi va genetik tahrirlash jarayonlarini ancha soddalashtirdi. 2021-yilga kelib, regenerativ tibbiyot va organoidlarni yaratish boʻyicha tadqiqotlar tufayli global hujayra muhandisligi bozori 14,5 milliard AQSh dollariga yetgan va 2030-yilgacha 30 milliard dollardan oshishi prognoz qilinmoqda. Hujayra muhandisligi inson sogʻligʻini tiklash va uzoq umr koʻrishni taʼminlashga qaratilgan[1]. Masalan,

regenerativ tibbiyotda ildiz hujayralari asosida yurak, jigar yoki teri kabi toʻqimalarni qayta tiklash muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda. Bundan tashqari, gen terapiyasi yordamida qator irsiy kasalliklarning oldini olish va davolash imkoni paydo boʻldi. Hujayra muhandisligi shuningdek, qishloq xoʻjaligida genetik jihatdan modifikatsiyalangan organizmlar (GMO) yordamida yuqori hosildorlikka erishish va oʻsimliklarning stressga chidamliligini oshirish uchun qoʻllanilmoqda. Biroq, ushbu yoʻnalishning tez rivojlanishi genetik xavfsizlik, ekologik barqarorlik va etnik masalalarni keltirib

chiqarmoqda, bu texnologiyalarning ehtiyotkorlik bilan qo'llanishini talab qiladi.

Hujayra muhandisligi deb, hujayrani sun'iy muhitda o'stirish, duragaylash va konstruksiya asosida yangi tipdagi hujayra olish usuliga aytiladi. Duragaylashda hujayralarni sun'iy qo'shish orqali gibridd genom tutgan hujayra olinadi. Duragaylashning bu usulining mohiyati shundan iboratki, ota-ona avlodlari sifatida jinsiy hujayralar (gameta) dan foydalanilmasdan o'simlik tanasi (somatic) hujayralardan foydalanib, ulardan protoplastlar ajratib olinadi. Ma'lum tashqi omil ta'sirida protoplastlarning, bir-biri bilan qo'shilishga erishiladi. Olingan duragay hujayralardan duragay o'simlik tiklanadi. In vitro sharoitida hosil bo'lgan har xil hujayralarning turli organoidlarini (yadro, sitoplazma, mitoxondriya, xloroplastlar, xromosoma) qo'shilishidan yashovchan hujayralar yaratishga hujayraning rekonstruksiya deb aytiladi. Bunday tadbir natijasida yadro va sitoplazmatik genlarning odatdan tashqari qo'shilishi natijasida yangi hujayra hosil bo'ladi[2]. "Hujayra muhandisligi" iborasi birinchi marta 1968 – yilda nashr etilgan maqolada yoqilg'i xujayralarini takomillashtirish jarayonini tasvirlash uchun ishlatilgan[3].

Hujayra muhandislik sohasi to'qimalar muhandisligida biotibbiyot tadqiqotlari rivojlanishi bilan ko'plab rivojlangan davlatlarda qiziqish uyg'otmoqda. Bu sohadagi nashrlar 2000-yillarning boshlarida bir necha mingdan 2020-yilda deyarli 40 000 ga yetdi[4].

Genomni tahrir qilish, shuningdek, "genlarni tahrir qilish" deb ataladi - bu o'simlik, hayvon va mikroblarning genetik materialini (odatda DNK) o'zgartiradigan yangi texnikalar to'plamini tasvirlash uchun ishlatiladigan atama. Umuman olganda, bu usullar DNKning "tahrirlash" tizimlarining har xil turlaridan iborat bo'lib, ular genomning aniq, maqsadli joylariga DNK ketma -ketligini kiritish, o'chirish yoki boshqa yo'l bilan o'zgartirishga qaratilgan. Organizmning genetik materialini reproduktiv jarayon orqali emas, balki odamlar tomonidan to'g'ridan - to'g'ri va sun'iy ravishda o'zgartiriladi va bu usullar genetik muhandislik turiga aylanadi, natijada genetik modifikatsiyalangan organizmlar (GDO) paydo bo'ladi. Genomni tahrir qilish tizimlari molekulyar komponentlardan iborat bo'lib, ular genomning maqsadli joyida o'zgartirish ("tahrir" qilish) uchun dasturlashtirilgan. Genomni tahrir qilishning eng keng tarqalgan usuli bu CRISPR-Cas9 yoki CRISPR, lekin

boshqa usullar shunga o'xshash printsiplarga amal qiladi[3].

1970-yillarning oxirida Herb Boyer va Stenli Koen antibiotiklarga chidamli genetik jihatdan o'zgartirilgan bakteriyalarni topdilar, bu esa genlarni tahrirlashni yoritishga olib keldi. 2012 – yilgacha genlarni tahrirlash tushunchasi afsona edi. 2012 – yilda CRISPR genini tahrirlash texnikasining kashf etilishi genetik davrini o'zgartirdi. Kaliforniya universiteti tadqiqotchilari guruhi CRISPR-CAS9 tizimini kashf etdilar, bu bakterial immunitet tizimi deb ataladigan, maqsadli joyda genlarni o'zgartira oladi. 1982 – yilda esa inson insulinini ishlab chiqaruvchi bakteriyalar aniqlandi va kontsepsiya rivojlandi. FDA ma'qullaganidan so'ng, bu sintetik insulin shu qadar mashhur bo'ldiki, u tijoratda mavjud bo'ldi. CRISPR tarkibiy qismlari boshqa, murakkabroq organizmlarga o'tkazilganda, bu komponentlar genlarni boshqarishi mumkin, bu jarayon "genlarni tahrirlash" deb nomlanadi. 2017 – yilgacha Yaponiyaning Kanazava universiteti xodimi Mikixiro Shibata va Tokio universitetidan Xiroshi Nishimasu boshchiligidagi tadqiqotchilar guruhi CRISPR qanday ko'rinishini birinchi marta ochib berguniga qadar bu jarayon qanday ko'rinishini hech kim bilmas edi. Hozirgi vaqtda bu genetik manipulyatsiyaning eng oson, eng

moslashuvchan va eng aniq yondashuvi, shuning uchun ilmiy hamjamiyatda shov-shuvga sabab bo'lmoqda. Immun tizimi bilan taqqoslaydigan bo'lsak, ba'zi bakteriyalar CRISPR-Cas9 ga o'xshash tug'ma gen tahrirlash mexanizmiga ega bo'lib, ular viruslar kabi bostirib kiruvchi patogenlarga javob berish uchun foydalanadilar[5].

CRISPR (Clustered Regularly Interspaced Short Palindromic Repeats): Bu bakteriyalarda genetik kodning takrorlanuvchi qismlari bo'lib, viruslarga qarshi immun tizimi vazifasini bajaradi. Cas9: Bu oqsil bo'lib, "molekulyar qaychi" sifatida ishlaydi. U DNKning ma'lum qismlarini aniqlab, kesib tashlash imkonini beradi. CRISPR-Cas9 tizimi bakteriyalarning viruslardan himoyalaniş uchun ishlatiladigan mexanizmini laboratoriyada genetik manipulyatsiyalar uchun moslashtirilgan. O'zgarish kiritmoqchi bo'lgan genni tanlash uchun Cas9 oqsiliga biriktirilgan yo'riqchi RNK (gRNA) ishlatiladi. Ushbu gRNA maqsadli DNKni aniqlashda yordam beradi. Cas9 oqsili gRNA ko'rsatgan joyda DNKni kesib tashlaydi[6]. Tabiiy tiklanish jarayonida hujayra DNKni tuzatishga urinadi. Shu vaqtda: o'zgartirilgan genetik material (masalan, yangi gen yoki mutatsiya) qo'shilishi mumkin. CRISPR-Cas9ning hujayra muhandisligidagi ahamiyati genlarning vazifasini o'rganish uchun ularni

o'chirish yoki o'zgartirish imkonini beradi. U yordamida genetik kasalliklarni (masalan, orfan kasalliklar, saraton) davolash uchun, o'simlik va hayvonlarni modifikatsiya qilish orqali oziq-ovqat sifatini yaxshilashda qo'llaniladi.

XULOSA

Hujayra muhandisligi – biologiya, muhandislik va biotexnologiya fanlarining kesishgan nuqtasida rivojlanayotgan ilg'or soha bo'lib, u insoniyat oldidagi global muammolarga yechim taklif etmoqda. Ushbu fan hujayralar strukturasi va molekulyar mexanizmlarini o'rganish, ularni manipulyatsiya qilish orqali yangi ilmiy va amaliy imkoniyatlarni ochib bermoqda. Hujayra muhandisligi texnologiyalari, jumladan CRISPR-Cas9, gen terapiyasi, 3D bioprinterlar va regenerativ tibbiyot, nafaqat genetik kasalliklarni davolash va sun'iy organlar yaratish imkonini berdi, balki saraton, irsiy kasalliklar va boshqa jiddiy muammolarni hal qilishda ham katta yutuqlarga erishmoqda. Shu bilan birga, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, ekologik muhitni saqlash va bioenergetikani rivojlantirishda ham hujayra muhandisligi muhim o'rin egallab kelmoqda. Bugungi kunda genetik jihatdan modifikatsiyalangan

o'simliklar va hayvonlar, bioyoqilg'i ishlab chiqarish uchun modifikatsiyalangan mikroorganizmlar, hamda antibiotiklar va vaksinalar ishlab chiqarish kabi sohalarda katta yutuqlar qayd etilgan. Masalan, Golden Rice, laboratoriyada ishlab chiqarilgan go'sht va CAR-T terapiyasi kabi texnologiyalar ilmfanning amaliy natijalarini yaqqol ko'rsatib beradi. Biroq, hujayra muhandisligi bilan bog'liq texnologik yutuqlar qatorida genetik xavfsizlik, ekologik barqarorlik va etnik masalalar ham mavjud. Ushbu texnologiyalarni xavfsiz qo'llash, ilmiy jamiyat va jamoatchilik o'rtasida muloqotni kuchaytirish orqali sohaning barqaror rivojlanishini ta'minlash muhimdir. Hujayra muhandisligi XXI asrning asosiy ilmiy yutuqlari qatoridan joy olib, tibbiyot, ekologiya va qishloq xo'jaligida inqilobiy o'zgarishlar kiritmoqda. Uning rivoji inson salomatligi va turmush sifatini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynashi kutilmoqda. Shu bilan birga, bu sohaning salohiyati global muammolarni hal qilishda yangi istiqbollarni ochmoqda va kelajakda uning yanada keng qo'llanilishi kutilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. "cell engineering - Search Results - PubMed". PubMed. Retrieved 2021-11-19.
2. Q.Q.Qo'chqarov, F.M.To'xtaboyeva-BIOTEXNOLOGIYANING EKOLOGIK ASOSLARI (O'quv qo'llamma) TOSHKENT-2016 –P: 132-133.
3. "Gene tahrirlash nima?" <https://www.gmolabel.org/uz/bilgiler/gen-duzenleme-nedir/>
4. Nerem, Robert M. (1991-09-01). "Cellular engineering". *Annals of Biomedical Engineering*. 19 (5): 529–545.
5. "TALEN va CRISPR nukleazalari" <https://arxiv.uz/uz/documents/slaydlar/biotexnologiya/talen-va-crispr-nukleazalari>.
6. Alagoz Y., Gurkok T., Zhang B., Unver T. (2016). Manipulating the biosynthesis of bioactive compound alkaloids for next-generation metabolic engineering in opium poppy using CRISPR-Cas 9 genome editing technology. *Sci. Rep.* 6 309–310. 10.1038/srep30910